

Afganistan ve Komşu Ülkelerinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Shams Masood Kakar^a, Özer Özçelik^b

^a Kutahya Dumlupınar University, Turkey, shams.kakar@ogr.dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0005-7923-1585>

^b Kutahya Dumlupınar University, Turkey, ozer.ozcelik@dpu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-9164-5020>

ARTICLE INFO

Research Article

2024, Vol. 6(4), 204-234

e-ISSN 2667-5927

Article History:

Received: 19.09.2024

Revised: 23.10.2024

Accepted: 23.10.2024

Available Online: 29.10.2024

JEL Codes: O15, O33, R11

Keywords: Regional development, Afghanistan, infrastructure development, human capital, regional cooperation, China, Pakistan, Iran.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel kalkınma, Afganistan, altyapı geliştirme, beşeri sermaye, bölgesel işbirliği, Çin, Pakistan, İran.

Regional Development Policies in Afghanistan and Neighboring Countries: A Comparative Analysis

Abstract

This essay explores the regional development policies applied in Afghanistan and its neighboring countries using a comparative qualitative analysis method. It focuses on infrastructure development, human capital investment, regional integration, and technological innovation policies. It compares development policies in China, Iran, Pakistan, and Afghanistan highlighting key projects which have fostered regional connectivity and economic growth. By comparing these policies, the essay evaluates how these initiatives have contributed to reducing regional disparities. This study aims to provide insights into how regional development policies can address Afghanistan's socio-economic disparities and promote sustainable development. Despite notable successes, the research identifies ongoing challenges such as political instability, limited financial resources, and weak regional cooperation that impede further progress in Afghanistan. Key policy recommendations for Afghanistan include enhancing regional cooperation, investing in technological infrastructure, and developing human capital to achieve sustainable growth and stability.

Afganistan ve Komşu Ülkelerinde Bölgesel Kalkınma Politikaları: Karşılaştırmalı Bir Analiz

Öz

Bu çalışma, Afganistan ve komşu ülkelerinde uygulanan bölgesel kalkınma politikalarını karşılaştırmalı nitel analiz yöntemi kullanarak incelemektedir. Altyapı geliştirme, insan sermayesi yatırımları, bölgesel entegrasyon ve teknolojik yenilik politikalarına odaklanmaktadır. Çin, İran, Pakistan ve Afganistan'daki kalkınma politikalarını karşılaştırarak, bölgesel bağlantıyı ve ekonomik büyümeyi teşvik eden önemli projeleri vurgulamaktadır. Bu politikaları karşılaştırarak, bu girişimlerin bölgesel eşitsizlikleri azaltmaya nasıl katkıda bulunduğunu değerlendirmektedir. Bu çalışma, bölgesel kalkınma politikalarının Afganistan'daki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri nasıl ele alabileceği ve sürdürülebilir kalkınmayı nasıl teşvik edebileceği konusunda farkındalık sunmayı amaçlamaktadır. Önemli başarılar kaydedilmesine rağmen, araştırma, Afganistan'da siyasi istikrarsızlık, sınırlı mali kaynaklar ve zayıf bölgesel işbirliği gibi devam eden zorlukları tespit etmektedir. Afganistan için kilit politika önerileri arasında bölgesel işbirliğinin güçlendirilmesi, teknolojik altyapıya yatırım yapılması ve insan sermayesinin geliştirilmesi yer almaktadır; böylece sürdürülebilir büyüme ve istikrar sağlanabilir.

To cite this document: Kakar, S. M. & Özçelik, Ö. (2024). *Regional Development Policies in Afghanistan and Neighboring Countries: A Comparative Analysis*. BILTURK, The Journal of Economics and Related Studies, 6(4), 204-234. doi: 10.47103/bilturk. 1552966.

1. Giriş

Afganistan'da bölgesel kalkınma, uzun süredir devam eden çatışmalar, gelişmemiş altyapı ve sosyo-ekonomik eşitsizlikler nedeniyle önemli zorluklarla karşı karşıyadır. Ülkenin yeniden inşası için uluslararası çabalara rağmen, kalkınma dengesiz olmuştur. Afganistan'ın ekonomik ve siyasi istikrarı yalnızca iç reformlara değil, aynı zamanda komşuları olan Çin, İran ve Pakistan'ı içeren ortak bölgesel kalkınma politikalarına da bağlıdır.

Bu çalışma, Afganistan ve komşu ülkelerinin bölgesel kalkınma politikalarını incelemeyi amaçlamaktadır ve altyapı geliştirme, beşerî sermaye yatırımı, bölgesel entegrasyon ile teknoloji ve inovasyon gibi kilit alanlara odaklanmaktadır. Çalışma, Afganistan'da uygulanabilecek dersleri vurgulamayı hedeflemektedir.

Bu makalenin temel amacı, Afganistan'da dengeli bölgesel kalkınmayı teşvik edebilecek stratejileri, komşu ülkelerden çıkarılabilecek dersler ışığında belirlemektir. Bunu yaparken, çalışma, bölgesel kalkınma politikalarının Afganistan gibi çatışma sonrası bir toplumda barış inşası, ekonomik toparlanma ve sürdürülebilir büyümeye nasıl katkıda bulunabileceği sorusuna da değinmektedir.

2. Afganistan ve Komşu Ülkelerinde Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları

Küreselleşme; Bu bölümde, hedeflenen ülkelerde bölgesel eşitsizlikleri ele almak amacıyla uygulanmış çeşitli politikalar incelemektedir. Bu politikalar, altyapı geliştirme yatırımları, beşerî sermaye yatırımları, bölgesel entegrasyon ve işbirliği ile yenilik ve teknoloji politikalarını içermektedir. Her bir politika alanı, dengeli bölgesel kalkınmayı teşvik etmedeki rolünü anlamak için analiz edilmektedir.

2.1. Altyapı Geliştirme Politikaları

Altyapı projeleri, bağlantıyı artırarak, ekonomik büyümeyi teşvik ederek ve yaşam standartlarını iyileştirerek bölgesel eşitsizlikleri azaltmada kritik bir rol oynamaktadır. Bu tür projelerin etkinliği çeşitli gerçek dünya örneklerinde görülmektedir. Örneğin, Türkiye'deki bölgesel internet altyapısı kişi başına gelir farklarını azaltmada yardımcı olmuştur (Celbiş ve Crombrughe, 2018). Ayrıca, yollar, demiryolları ve limanlar gibi ulaşım altyapısına yapılan yatırımlar, piyasa bağlantısını iyileştirebilir, ticareti kolaylaştırabilir ve daha önce yeterince hizmet almayan bölgelere yatırım çekebilir, bu da yerel ekonomileri canlandırarak bölgesel kalkınma sonuçlarındaki farkları daraltabilir.

Öte yandan, Avrupa'nın geri kalan bölgelerindeki altyapıya odaklanan bölgesel kalkınma politikaları, eşitsizlikleri azaltmada tamamen başarılı olmamıştır (Mavraki vd., 2020). Bu durum, altyapı projelerinin bölgesel eşitsizlikler üzerindeki etkisinin

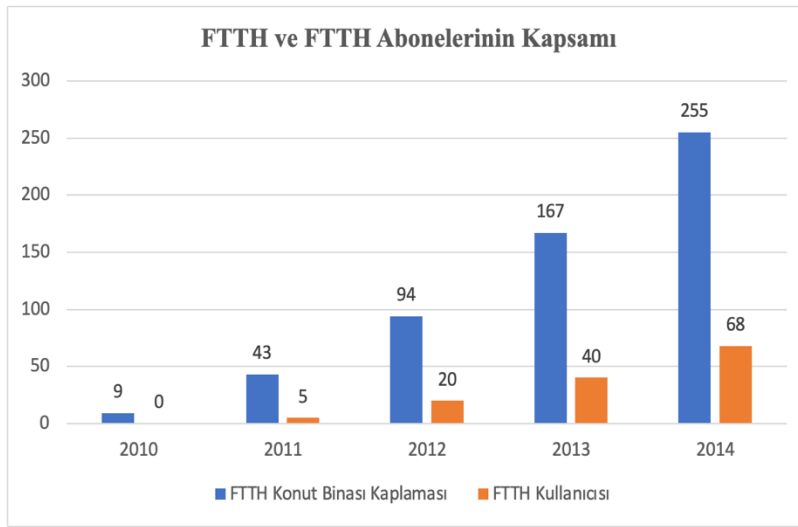
belirli bağlam ve uygulama stratejilerine bağlı olarak değişebileceğini öne sürmektedir.

Çin, İran, Pakistan ve Afganistan gibi ülkelerin altyapı geliştirme politikalarını nasıl uyguladıklarını ve bölgesel farkları azaltmak için karşılaştıkları zorlukları ele alan örnekler aşağıda incelenmektedir.

2.1.1. Çin

“Broadband China” politikası, bir internet sağlayıcı politikası olarak, ülkenin ağ altyapısını iyileştirmede ve çevresel kirliliği azaltmada önemli bir rol oynamıştır (Zou ve Pan, 2023).

Şekil 1: FTTH ve FTTH abonelerinin kapsamı (Milyon Hane)

Kaynak: China Academy of Information & Communications Technology, 2015.

Broadband China politikasının kentsel yeşil kalkınmayı teşvik etme düzeyi, merkezi şehirler, büyük ölçekli şehirler ve kaynak bazlı şehirlerde daha belirgindir (Lv vd., 2023). Bu durum, politikanın Çin'deki farklı şehir türleri üzerindeki heterojen etkisini vurgulamaktadır.

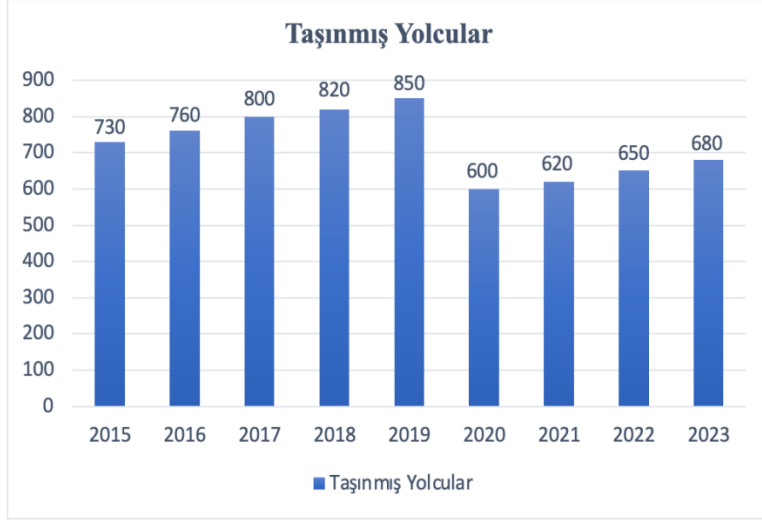
Sonuç olarak, Broadband China Politikası, dijital altyapı gelişimini teşvik etmede ve Çin'deki ekonomik, çevresel ve sosyal alanların çeşitli yönlerini etkilemede önemli bir rol oynamıştır.

2.1.2. İran

İran hükümeti tarafından hayata geçirilen önemli altyapı projelerinden biri, Tahran Metro projesidir. Tahran Metro'sunun inşası, başkentte ulaşımı önemli ölçüde iyileştirmiştir. Yeni metro istasyonlarının açılması, özellikle toplu taşıma seçeneklerinin sınırlı olduğu bölgelerde, konut fiyatları ve ulaşım erişilebilirliği üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır (Yazdanifard vd., 2021). Bu durum, Tahran

Metro'sunun yalnızca hareketliliği artırmakla kalmayıp, aynı zamanda çevresindeki mülklerin ekonomik değerine de katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Şekil 2: Tahran Metro'su Tarafından Taşınan Yolcu Sayısı (Milyon Yolcu) (2015-2023)

Kaynak: <http://metro.tehran.ir/> (Erişim Tarihi: 01.08.2024)

Tahran'da insanların yaklaşık %60'ı metroyu düzenli olarak kullanmakta olup, bu seyahatlerin önemli bir kısmı alışveriş (%28), iş (%19) veya Tahran'ın merkezi iş bölgesine (%15) erişim amacıyla yapılmaktadır. Dünyada, Tahran metrosu günlük yolcu sayısı açısından 15. sırada yer almaktadır (Ghanbaripour vd., 2020). Bu, Tahran Metro'sunun yalnızca hareketliliği artırmakla kalmayıp, aynı zamanda çevresindeki mülklerin ekonomik değerine katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Tahran Metro'su, bir ulaşım altyapısı olmanın ötesinde, daha geniş toplumsal yönleri de yansıtmaktadır. Örneğin, metro sisteminde kadın seyyar satıcıların varlığı, siyaset, kamusal alan ve kentsel dinamiklerin kesişimini ortaya koyarak, metroyu Tahran'ın modernleşme ve gelişme arzularının bir sembolü haline getirmektedir (Fadaee ve Schindler, 2017).

Sonuç olarak, Tahran Metro'su, kentsel yaşamı, mahalle gelişimini, ulaşım verimliliğini ve toplumsal dinamikleri etkileyen çok yönlü bir sistemdir. Ulaşımın ötesine geçen etkileriyle şehrin manzarasını şekillendirmekte ve Tahran'ın ilerleme ve bağlantı kurma hedeflerini yansıtmaktadır.

2.1.3. Pakistan

Pakistan’da, Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC), Pakistan’ın Gwadar Limanı’nı Çin’in Xinjiang bölgesine otoyollar, demiryolları ve enerji boru hatlarıyla bağlamayı amaçlayan devasa bir altyapı projesidir (Zhupankhan vd., 2017). Pakistan’ın ekonomik zorluklarını çözüme potansiyeline sahip bir proje olarak değerlendirilmektedir.

CPEC, yollar, demiryolları, boru hatları ve özel ekonomik bölgelerin geliştirilmesini içererek, bölgedeki ticaret, yatırım ve ekonomik kalkınmayı artırmayı hedeflemektedir (Abbas ve Fani, 2021).

Tablo 1: Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru’nun Finansal Dağılımı

CPEC Projesinin Finansal Dağılımı	
Proje Detayı	Tahmini Maliyet (Milyar ABD Doları)
Enerji Sektörü	33.792
Ulaştırma Altyapısı	9.790
Gwadar Limanı ve Gwadar Şehri	0.792
Toplu Taşıma Lahor	1.600
Fiber Optik Projesi	0.044
Toplam Tutar	46.018

Kaynak: (Abbas ve Fani, 2021).

Bu koridorun yalnızca Çin ve Pakistan arasındaki ekonomik ve stratejik bağları güçlendirmesi değil, aynı zamanda Çin’in Asya, Orta Doğu, Afrika ve Avrupa’daki diğer bölgelere etkisini genişletmesi beklenmektedir (Hussain vd, 2023).

Genel olarak, CPEC, Pakistan’da altyapıyı, ticareti ve ekonomik performansı iyileştirme potansiyeline sahip, sürdürülebilir ekonomik kalkınmaya açılan bir kapı olarak görülmektedir. Bu tür projeler, ekonomik kalkınmayı ve bölgesel bağlantıyı artırma potansiyeline sahip olsa da çevresel sürdürülebilirlik ve sosyal etkilerle ilgili zorlukların dikkatle yönetilmesi gerekmektedir.

2.1.4. Afganistan

Benzer şekilde, Afganistan’da Kabil-Kandahar Karayolu, Selma Barajı ve Ulusal Dayanışma Programı (NSP) gibi bazı altyapı projeleri hayata geçirilmiştir.

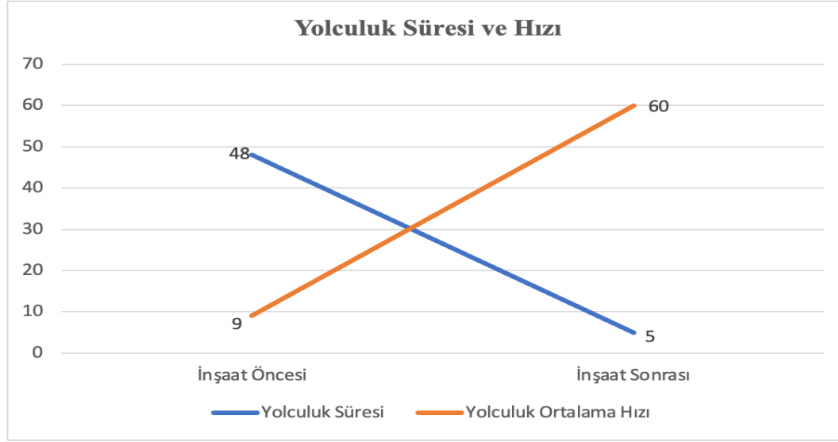
Tablo 2: Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru’nun Yatırım Verileri

Yatırım Alanı	Yatırım Oranı	Yatırım Tutarı
Altyapı	23.91%	11 Milyar Dolar
Enerji Kaynağı Geliştirme	71.7	33 Milyar Dolar
Doğal Gaz	4.34%	2 Milyar Dolar

Kaynak: (Rifaat ve Maini, 2016).

Kabil-Kandahar Karayolu, Afganistan'ın iki büyük kentsel merkezi olan Kabil ve Kandahar arasında ticaret ve ticareti kolaylaştırmada önemli bir rol oynamıştır. Bu karayolunun inşası, özellikle Amerika Birleşik Devletleri ve Japonya'nın destekleriyle uluslararası bağışçılar tarafından mümkün kılınmıştır (USAID, 2004). Karayolu, bu şehirlerarasındaki bağlantıyı iyileştirmekle kalmamış, aynı zamanda mal, hizmet ve insanların verimli bir şekilde hareket etmesini sağlayarak güzergâh üzerindeki ekonomik büyümeyi de hızlandırmıştır.

Şekil 3: Kabil-Kandahar Anayolu İnşaatının Yolculuk Süresi ve Hızına Etkisi (saat-mil/saat)

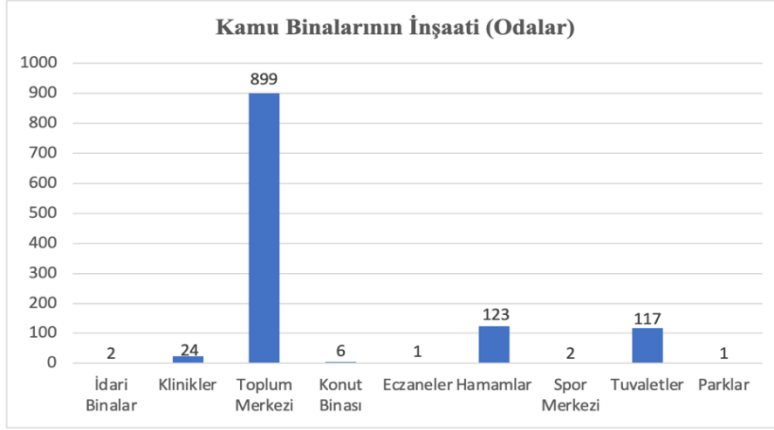

Kaynak: USAID, 2004.

Selma Barajı, Afganistan'ın batısındaki Herat vilayetinde bulunan önemli bir hidroelektrik ve sulama projesidir. Hindistan'ın mali ve teknik desteğiyle inşa edilen bu baraj, 42 MW elektrik üretme ve 75.000 hektardan fazla araziye sulama kapasitesine sahiptir (WAPCOS, 2016). Selma Barajı'nın kurulması, tarımsal verimliliği artırarak ve bölge için güvenilir bir elektrik kaynağı sağlayarak yerel topluluklar üzerinde olumlu bir etki yaratmıştır.

Afganistan'daki Ulusal Dayanışma Programı (NSP), yerel toplulukları kendi kalkınma projelerini belirleme ve uygulama konusunda güçlendiren önemli bir toplum odaklı kalkınma girişimidir. Afgan hükümeti tarafından uluslararası bağışçıların desteğiyle başlatılan NSP, ülkenin kırsal bölgelerinde altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesinde kritik bir rol oynamıştır (Habitat, 2017). NSP, Afganistan'ın farklı bölgelerini geliştirmeyi hedefleyen bazı altyapı projelerini hayata geçirmiştir.

Şekil 4: Ulusal Dayanışma Programı Tarafından Farklı Sektörlerde İnşa Edilmiş Kamu Binaları

Kaynak: (Habitat, 2017)

Özetle, Afganistan'daki Kabil-Kandahar Karayolu, Selma Barajı ve Ulusal Dayanışma Programı gibi altyapı projeleri, ekonomik büyümeyi teşvik etmede, bağlantıyı geliştirmede ve yerel toplulukların yaşam standartlarını iyileştirmede önemli rol oynamıştır. Bu girişimler, temel zorlukları ele alma ve Afganistan'ın çeşitli bölgelerinde sürdürülebilir kalkınmayı sağlama amacı taşıyan işbirlikçi çabaları vurgulamaktadır.

2.2. İnsan Sermayesi Yatırım Politikaları

Beceri gelişimi, istihdam edilebilirlik için hayati öneme sahiptir ve iş talebi ile mevcut beceriler arasındaki boşluğu kapatmaya yardımcı olur (Ghosh vd., 2022). Günümüzün hızla değişen iş piyasasında, yeni beceriler edinmek ve mevcut becerileri geliştirmek, bireylerin rekabetçi kalması ve değişen endüstri taleplerine uyum sağlaması için gereklidir. İş gücü gelişim programlarına, mesleki eğitime ve yaşam boyu öğrenme fırsatlarına yapılan yatırımlar, bireyleri farklı kariyer yollarında ve endüstrilerde başarılı olmak için gereken beceriler ve bilgilerle donatabilir.

Hindistan'daki Ek Beceriler Kazanım Programı gibi girişimler, beceri gelişimini sürdürülebilir bir şekilde teşvik ederek istihdam edilebilirlik becerilerini artırmada başarı göstermiştir (Mathew vd., 2022). Bu programlar genellikle öğrencilere sektörle ilgili beceriler, yumuşak beceri eğitimi ve stajlar ve çıraklıklar yoluyla pratik deneyim sunarak modern iş gücünün taleplerine hazırlamaya odaklanmaktadır.

Üniversiteler de istihdam edilebilirlik becerilerini teşvik etmeye odaklanmaktadır. Üniversiteler, akademik eğitimden iş gücüne geçişi kolaylaştırmak için işverenlerle iş birliği yaparak mentorluk programları, ağ oluşturma etkinlikleri ve iş bulma hizmetleri sunabilir.

Çin, İran, Pakistan ve Afganistan gibi çeşitli ülkelerde eğitim ve beceri gelişimini iyileştirmeye yönelik girişimler, bir dizi program ve politika aracılığıyla uygulanmıştır.

2.2.1. Çin

Çin, Ulusal Lisansüstü Burs Programı ve Birinci Sınıf Üniversite Planı gibi projeleri hayata geçirmiştir. Bu girişimler, Çin'deki seçkin lisansüstü öğrencilere ve üniversitelere mali destek sağlamaktadır. Yenilikçiliği ve iş birliğini teşvik ederek, Çin Hükümeti, Çin'in yükseköğretim sistemini küresel sahneye taşımayı amaçlamaktadır.

Çin Hükümeti, uluslararası öğrencileri ülkede yükseköğrenim görmeye teşvik etmek amacıyla Ulusal Lisansüstü Burs Programı'nı sunmaktadır. Bu girişim, Çin'in yumuşak gücünü artırmayı ve Küresel Güney Yarımküre ile eğitim bağlarını güçlendirmeyi hedeflemektedir (Yuan, 2022).

Çin'de 2015 yılında Çin Devlet Konseyi tarafından başlatılan Birinci Sınıf Üniversite Planı, seçilen üniversiteleri ve disiplinleri dünya çapında bir seviyeye yükseltmeyi ve Çin yükseköğretim kurumlarının genel gücünü ve uluslararası rekabet gücünü artırmayı amaçlamaktadır (Zhang ve Wei, 2023). Bu girişim, Çin'de birinci sınıf üniversitelerin ve disiplinlerin gelişimini teşvik etmeye yönelik daha geniş bir stratejinin parçasıdır ve ülkenin dünya çapında eğitim kurumları kurma hedefiyle uyumludur.

Tablo 3: Çin'deki Birinci Sınıf Üniversitelerin Akademik Sıralaması

Çin'deki Birinci Sınıf Üniversitelerin Akademik Sıralaması			
Sırama (Çin)	Üniversite	Dünya Sıralaması (2023-2024)	Dünya Sıralaması (2016-2017)
1	Tsinghua Üniversitesi	12	35
2	Peking Üniversitesi	14	29
3	Shanghai Jiao Tong Üniversitesi	43	201-250
4	Fudan Üniversitesi	44	155
5	Zhejiang Üniversitesi	55	201-250
6	Çin Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	57	153
7	Nanjing Üniversitesi	73	201-250
8	Sichuan Üniversitesi	150	600-800
9	Huazhong Bilim ve Teknoloji Üniversitesi	158	401-500
10	Wuhan Üniversitesi	164	401-500

Kaynak: Times Higher Education (Erişim Tarihi: 02.08.2024).

Çin, dünya çapında üniversiteler ve disiplinler geliştirerek, genel eğitim sistemini iyileştirmeyi, yenilikçiliği teşvik etmeyi ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamayı amaçlamaktadır (Geng vd., 2020). Plan, aynı zamanda Çin'in daha yüksek kaliteli ekonomik gelişime geçişini de yansıtmaktadır; burada eğitime yapılan yatırımlar, geleceğin iş gücünü şekillendirmede ve ekonomik büyümeyi teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır.

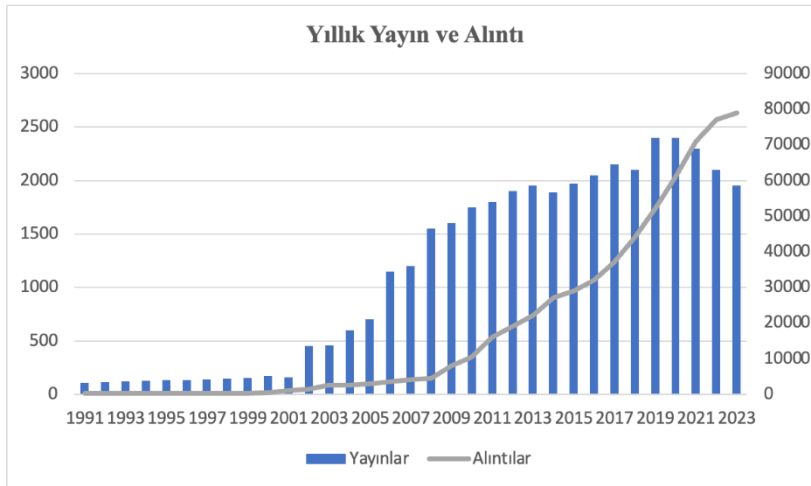
Sonuç olarak, Çin'in Ulusal Lisansüstü Burs Programı ve Birinci Sınıf Üniversite Planı gibi girişimleri uygulaması, ülkenin akademik mükemmeliyet, araştırma yeniliği ve uluslararası iş birliğini teşvik etme konusundaki kararlılığını vurgulamaktadır. Bu girişimler aracılığıyla Çin, yalnızca yükseköğretimin kalitesini ve eşitliğini artırmayı değil, aynı zamanda daha yüksek kaliteli ekonomik gelişime ve geleceğin nitelikli iş gücünün yetiştirilmesine olan bağlılığını da ortaya koymaktadır.

2.2.2. İran

İran'da, Tahran Üniversitesi ve Şerif Teknoloji Üniversitesi gibi yeni üniversitelerin ve araştırma enstitülerinin kurulmasıyla yükseköğretim fırsatlarının genişletilmesi, İran yükseköğretim yapısını yeniden şekillendirmiştir (Azizi, 1997). Bu genişleme, özellikle yaptırımlar gibi ekonomik belirsizlik dönemlerinde eğitim girişimlerini finanse etmeye ve KOBİ gelişimini teşvik etmeye yönelik güçlü hükümet politikalarıyla desteklenmiştir (Farzin, 2017).

Tahran Üniversitesi, İran'da insan gelişimine çeşitli alanlarda önemli katkılarda bulunmaktadır. Üniversitenin etkisi, tıp araştırmaları ve eğitime kadar uzanmaktadır ve Tahran Tıp Bilimleri Üniversitesi, bilimsel yayınlar üretme ve önemli sayıda tıp profesyoneli yetiştirmede önemli bir rol oynamaktadır (Zarafshan vd., 2017).

Şekil 5: Şerif Teknoloji Üniversitesi'nin Yıllık Yayın ve Atıf Sayıları

Kaynak: <https://en.sharif.ir> (Erişim Tarihi: 02.08.2024)

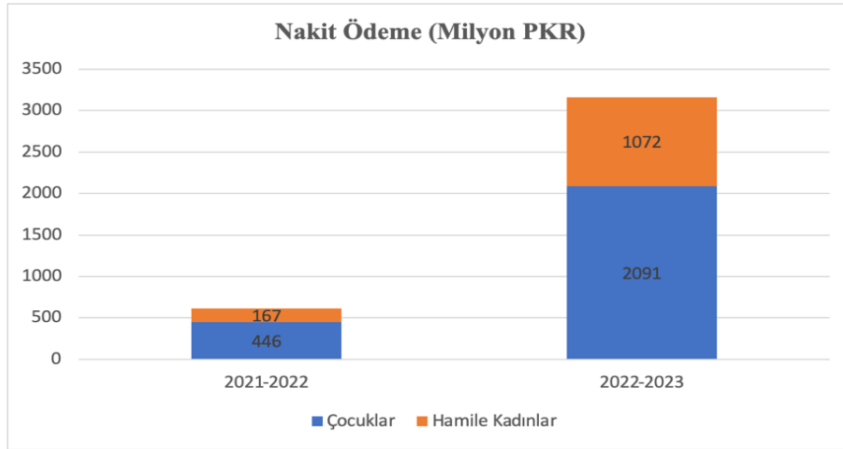
Şerif Teknoloji Üniversitesi, diğer önde gelen üniversiteler gibi insan gelişiminde kilit bir rol oynamaktadır. Şerif Üniversitesi gibi üniversiteler, araştırma, eğitim, teknoloji geliştirme, bilgi transferi ve büyüme için elverişli bir ortam yaratma yoluyla bölgesel ekonomik gelişime katkıda bulunmaktadır (Goldstein ve Renault, 2004).

Sonuç olarak, Tahran Üniversitesi ve Şerif Teknoloji Üniversitesi gibi kurumların kurulmasıyla işaret edilen İran'da yükseköğretim fırsatlarının genişlemesi, İran yükseköğretim manzarasını önemli ölçüde dönüştürmüştür. Bu üniversiteler, araştırma, eğitim ve bilgi transferi yoluyla İran'da insan gelişimi ve ekonomik refahın ilerletilmesine önemli katkılarda bulunmaktadır.

2.2.3. Pakistan

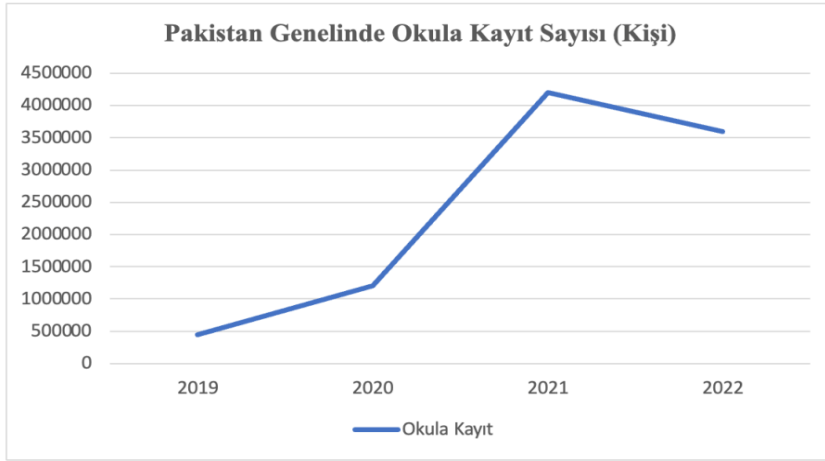
Pakistan'da, Benazir Gelir Destek Programı (BISP), düşük gelirli ailelere nakit transferleri sağlayarak yaşam standartlarını iyileştirmeye ve eğitime ve sağlık hizmetlerine yatırım yapmaya yardımcı olmuştur (Al-Jawaldeh vd., 2021). Bu tür sosyal destek programları, yoksullukla mücadelede ve yoksul kesimler için eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimi artırmada kritik bir rol oynamaktadır.

Şekil 6: Benazir Gelir Desteği Programından Nakit Ödemesi (2021-2023)

Kaynak: (Benazir Nashonuma Program– Annual Report 2022- 2023) (Erişim Tarihi: 05.08.2024)

Şekil 7: Pakistan Genelinde Okula Kayıt Sayısı (2019-2022)

Kaynak: Benazir Taleemi Wazifa – Annual Report 2022- 2023. (Erişim Tarihi: 05.08.2024)

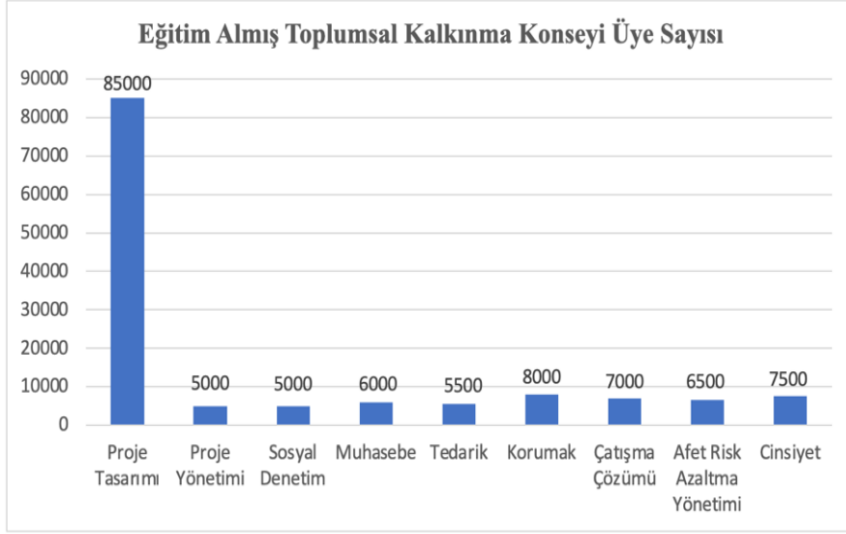
Benazir Taleemi Wazaif, eğitim odaklı olarak insan gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır ve bireylerin yeteneklerini artırmada ve genel refahı iyileştirmede temel bir faktör olarak görülmektedir.

Benazir Gelir Destek Programı ve Benazir Taleemi Wazaif gibi girişimler, yetenekleri artırma ve genel refahı iyileştirme konusunda eğitimin temel bir faktör olduğunu kabul etmektedir. Bu ortak çabalarla Pakistan, dezavantajlı toplulukları desteklemeyi, insan gelişimini teşvik etmeyi ve daha adil bir toplum yaratmayı hedeflemektedir.

2.2.4. Afganistan

Benzer şekilde, Afganistan’da Ulusal Dayanışma Programı’nın yardımıyla çeşitli sektörlerde bazı beşerî sermaye yatırım projeleri uygulanmış ve bu projeler, topluluk geliştirme konseyi üyelerinin becerilerini geliştirmeyi hedeflemiştir.

Şekil 8: Konuya Göre Eğitim Almış Topluluk Geliştirme Konseyi Üye Sayısı

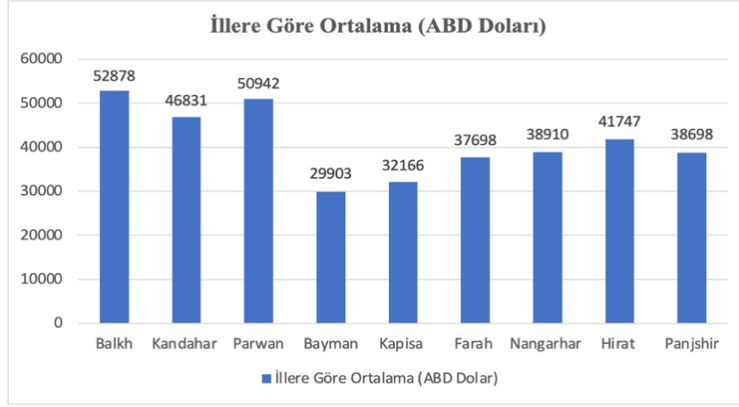

Kaynak: (Habitat, 2017).

Ayrıca, Afganistan'daki Ulusal Dayanışma Programı, Afgan ailelerine ve topluluklarına, belirledikleri ihtiyaçlarını karşılamak üzere tasarlanan alt projeleri hayata geçirebilmeleri için bazı mali destekler sağlamaktadır.

Sonuç olarak, Afganistan'da beşerî sermaye yatırım projeleri, Ulusal Dayanışma Programı aracılığıyla çeşitli sektörlerde yürütülmekte olup, topluluk geliştirme konseylerinde yer alan üyelerin becerilerini geliştirmeye odaklanmaktadır. Bu projeler, yerel toplulukların kapasite ve bilgi düzeylerini artırarak onları güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, NSP, Afgan ailelerine ve topluluklarına mali destek sağlayarak, belirledikleri ihtiyaçlara yönelik alt projeleri hayata geçirmelerini sağlamaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca toplulukların sahiplenilmesini ve güçlenmesini teşvik etmekle kalmayıp, aynı zamanda kalkınma müdahalelerinin Afganistan'daki yerel toplulukların karşılaştığı zorluklara ve önceliklerine yanıt vermesini de garanti etmektedir. Bu girişimler aracılığıyla NSP, beşeri sermaye inşasına, sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesine ve yerel düzeyde dayanıklılığın güçlendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

Şekil 9: Milli Dayanışma Programı Tarafından İllere Göre Verilmiş Ortalama Hibe Tutarı

Kaynak: (Habitat, 2017).

2.3. Bölgesel Entegrasyon ve İşbirliği Politikaları

Bölgeler arasında işbirliği ve entegrasyonu teşvik etmeye yönelik çabalar, ekonomik büyüme, yenilikçilik ve sürdürülebilir kalkınmanın teşvik edilmesi açısından kritik öneme sahiptir. Çeşitli çalışmalar, bölgeler içinde ve arasında ağlar ve ortaklıklar oluşturmanın önemine dikkat çekmektedir.

Çalışmalarda vurgulanan önemli bir husus, bölgesel bazda ağ oluşturma girişimlerine duyulan ihtiyaçtır; bu girişimler, işbirliğini ve araştırma kapasitesini güçlendirmeye yardımcı olur (Pan vd., 2021). Bu girişimler, uygulama toplulukları oluşturmayı ve bölgeler arasında bilgi ve kaynak paylaşımını sağlayan kurumlar arası işbirliğini teşvik etmeyi amaçlar.

Üniversiteler, özellikle kendi bölgelerindeki diğer kuruluşlarla ortaklıklar kurmaya yönelik işbirliğini teşvik etmede önemli bir rol oynamaktadır (Charles vd., 2014). Yükseköğretim kurumları ile diğer kuruluşlar arasındaki bu tür işbirlikleri, bilgi alışverişine, yeniliğe ve bölgesel kalkınmaya katkı sağlar.

Bölgesel entegrasyon, üye devletler arasındaki ticaret üzerindeki kısıtlamaların azaltılması ve ekonomik faaliyetlerin artırılması süreci olarak tanımlanmaktadır (Bong ve Premaratne, 2018). Bu süreç, genellikle ortak ticaret politikalarının oluşturulması, tarife indirimleri ve sınır ötesi ticaret ve yatırımları kolaylaştırmak için düzenleyici çerçevelerin uyumlaştırılmasını içerir.

Çin, İran ve Pakistan gibi ülkelerin, kendi bölgelerinde işbirliğini artırmak amacıyla bölgesel organizasyonlar ve girişimlere nasıl katıldığını gösteren çeşitli gerçek dünya örnekleri mevcuttur.

2.3.1. Çin

Çin'in hızlı ve istikrarlı kalkınması, sanayi yapısı ve tedarik zinciri sistemi ile desteklenerek, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (RCEP) ve Çin-Japonya-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması (CJKFTA) gibi bölgesel ekonomik işbirliği mekanizmalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Haozheng, 2023).

Tablo 4: Çin, Japonya ve Kore arasındaki Üçlü Ticaret Miktarı (1998-2003)

		Üçlü Ticaretin Durumu (Milyar Dolar)					
		1998	1999	2000	2001	2002	2003
Bölge İçi Ticaret Payı	İhracat	13,6	15,3	17,0	18,1	18,9	20,3
	İthalat	22,5	24,0	24,2	24,7	26,3	27,6

Kaynak: (Wong vd., 2004).

Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık, Asya-Pasifik bölgesindeki 15 ülkeyi kapsayan önemli bir ticaret anlaşmasıdır. 8 yıllık müzakerelerin ardından RCEP, Kasım 2020'de kurulmuş olup, ekonomik büyüklük ve nüfus açısından dünyanın en büyük bölgesel ticaret anlaşması haline gelmiştir (Tian vd., 2022). RCEP, Çin ve diğer üye ülkeler için önemli faydalar sağlayabilecek mega-bölgesel bir serbest ticaret anlaşması olarak kabul edilmektedir.

RCEP'nin birincil amacı, gümrük tarifelerini ve tarife dışı engelleri ortadan kaldırmak, ticaret kolaylığını artırmak, yatırımları serbestleştirmek ve üye ülkeler arasında küresel değer zincirlerini teşvik etmektir (Khan, Ali ve Shah, 2022). RCEP, ASEAN üyesi ülkelerle birlikte Çin, Japonya, Güney Kore, Avustralya ve Yeni Zelanda'yı kapsamaktadır (Tian vd., 2022). Anlaşma, ekonomik bağları güçlendirmek, işbirliğini artırmak ve katılımcı ülkeler arasında ticareti kolaylaştırmak amacıyla tasarlanmıştır.

Sonuç olarak, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık ve Çin-Japonya-Güney Kore Serbest Ticaret Anlaşması, üye ülkeler arasında ticareti, yatırımları ve ekonomik büyümeyi artırmayı hedefleyen önemli bir bölgesel ekonomik işbirliği adımını temsil etmektedir.

Tablo 5: RCEP Gelir Etkileri, 2030 (Milyar ABD Doları)

Ülke	Gelir (Milyar ADB Dolar, 2030)	Artımlı Değişim (Milyar ADB Dolar)
RCEP Üyelerinin Toplamı	43516	187
Avustralya	2590	1
Brunei	31	0
Çin	27839	85
Endonezya	2192	3
Japonya	4924	48
Güney Kore	2243	23
Malezya	675	4
Yeni Zelanda	264	1
Filipin	680	2
Singapur	485	0
Tayland	812	4
Vietnam	497	3

Kaynak: (Khan vd., 2022).

2.3.2. İran

İran, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu (GECF) gibi bölgesel organizasyonlara aktif olarak katılarak üye ülkeler arasında ekonomik işbirliği, ticaret ve enerji güvenliğini teşvik etmektedir (Rugman ve Verbeke, 2004). Bu platformlarda yer alarak İran, ekonomik bağları güçlendirmeyi ve bölgedeki enerji güvenliğini artırmayı hedeflemektedir.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT), 1985 yılında üye ülkeler arasında ekonomik, teknik ve kültürel işbirliğini teşvik etmek amacıyla kurulan bir hükümetler arası organizasyondur. EİT'nin temel amacı, işbirliği ve ticaret anlaşmalarını geliştirerek bölgesel ekonomik kalkınmayı desteklemektir (Basir vd., 2016).

Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu, Mayıs 2001'de 11 büyük gaz ihracatçısı ülke tarafından, gaz üreten ve ihraç eden ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirme amacıyla kurulmuştur (Hirschhausen vd., 2005). Bu forum, üye ülkeler arasında işbirliği ve koordinasyonu kolaylaştırmakta ve küresel gaz piyasasında önemli bir rol oynamaktadır. GECF, üye ülkelerin ortak zorlukları tartışmaları, en iyi uygulamaları paylaşmaları ve gaz sektöründe karşılıklı fayda sağlamak için çalışmaları adına bir platform sunmaktadır.

GECF, küresel enerji manzarasında önemli bir varlık haline gelerek doğal gaz üretimi ve ihracatına yönelik politikaları ve stratejileri etkilemektedir. Forum aracılığıyla sıvılaştırılmış doğal gaz (LNG) ihraç eden ülkeler, uluslararası gaz piyasasındaki toplu konumlarını güçlendirebilmiştir (Massol ve Tchong-Ming, 2010). Forumun faaliyetleri ve girişimleri, doğal gaz ticareti ve arz dinamiklerini şekillendirerek sadece üye ülkeleri değil, aynı zamanda küresel enerji piyasasını da etkilemektedir.

Tablo 6: EİT Ülkelerinin Mal İhracatı ve İthalatı ile Bölgenin Toplam Dış Ticaretinden Payı (2022)

EİT Ülkelerinin Mal İhracatı ve İthalatı (Milyon ABD Doları)			
Ülke	Ülke Değeri (Milyon ABD Doları)		
	İhracat	İthalat	Toplam
Afganistan	819	5 529	6 348
Azerbaycan	38 147	14 540	52 687
İran	97 853	58 552	156 405
Kazakistan	84 593	50 934	135 527
Kırgızistan	2 255	9 803	12 058
Pakistan	30 901	70 781	101 682
Tacikistan	2 142	5 167	7 309
Türkiye	254 170	363 711	617 881
Türkmenistan	13 425	3 251	16 676
Özbekistan	15 287	28 264	43 551
EİT Ülkeleri	539 691	610 532	1 150 223

Kaynak: <https://unctad.org/statistics> (Erişim Tarihi: 06.08.2024)

Sonuç olarak, İran'ın Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu gibi bölgesel organizasyonlara aktif katılımı, bölgedeki ekonomik işbirliği, ticaret ve enerji güvenliğini teşvik etme taahhüdünü vurgulamaktadır. İran, EİT ve GECF gibi platformlara katılarak ortak zorlukları ele almak ve gaz sektöründe karşılıklı faydalar elde etmek adına işbirliklerini güçlendirmeyi amaçlamaktadır.

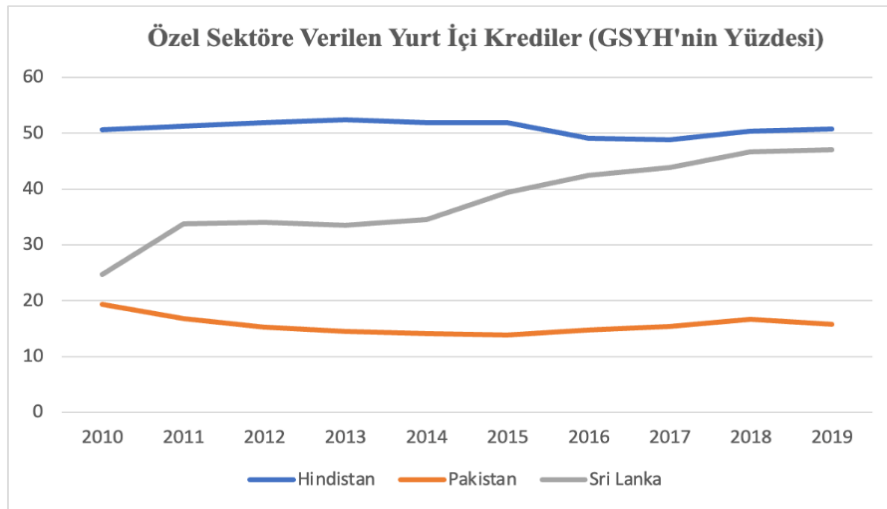
2.3.3. Pakistan

Pakistan ise SAARC Zirvesi'ne ev sahipliği yapmakta ve Güney Asya'da bölgesel entegrasyon ve işbirliğini geliştirmek amacıyla SAFTA anlaşması gibi girişimlere katılmaktadır (Kusumah vd., 2021). Bu çabalarla Pakistan, Güney Asya ülkeleri arasında ekonomik işbirliğini ve ticaretin kolaylaştırılmasını teşvik ederek karşılıklı büyümeyi ve kalkınmayı sağlamayı amaçlamaktadır.

Güney Asya Bölgesel İşbirliği Teşkilatı, Güney Asya'da ekonomik kalkınma ve refahı teşvik etmek amacıyla 1985 yılında kurulmuştur. SAARC, Afganistan, Bangladeş, Butan, Hindistan, Maldivler, Nepal, Pakistan ve Sri Lanka olmak üzere sekiz üye ülkeden oluşan önemli bir jeopolitik organizasyondur (Rohra vd., 2020). SAARC, çeşitli etnik, dilsel ve dini grupları içeren geniş bir nüfus çeşitliliğine sahip bölgeyi temsil etmektedir.

Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi, 2006 yılında Güney Asya ülkeleri arasında ticaretin serbestleştirilmesi ve ekonomik entegrasyonun teşvik edilmesi amacıyla kurulmuştur (Sethi vd., 2020). SAFTA'ya Hindistan, Sri Lanka ve Pakistan gibi ülkeler dâhildir.

Şekil 10: Hindistan, Pakistan ve Sri Lanka'nın Finansal Gelişimi (2010-2019) (özel sektöre verilen yurt içi krediler; GSYH'nin yüzdesi)

Kaynak: <https://data.worldbank.org/indicator> (Erişim Tarihi: 06.08.2024)

SAFTA'nın başlatılmasına rağmen Güney Asya'daki bölge içi ticaret bağlantılarının beklentileri karşılamadığı görülmüştür (Akram, 2020). Üye ülkeler arasındaki siyasi gerilimler ve çatışmalar, özellikle Pakistan ve Hindistan arasındaki anlaşmazlıklar,

SAFTA kapsamında öngörülen ticaret potansiyelinin gerçekleştirilmesini engellemiştir (Abbas ve Waheed, 2019).

Sonuç olarak, Pakistan'ın SAARC Zirvesi'ne ev sahipliği yapması ve Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi gibi girişimlere aktif katılımı, Güney Asya'da bölgesel entegrasyonu ve işbirliğini geliştirmeye olan bağlılığını vurgulamaktadır. Bu çabalarla Pakistan, Güney Asya ülkeleri arasında ekonomik işbirliği ve ticaretin kolaylaştırılmasını teşvik ederek bölgedeki karşılıklı büyüme ve kalkınmayı sağlamayı hedeflemektedir.

2.3.4. Afganistan

Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) doğalgaz boru hattı projesi, Türkmenistan'dan Güney Asya'ya doğalgaz taşımayı amaçlayan önemli bir girişimdir. Afganistan ve Pakistan üzerinden geçerek Hindistan'a ulaşacak olan bu proje, enerji işbirliğini artırmak, ekonomik kalkınmayı teşvik etmek ve enerji zengini Orta Asya'yı enerji açığı bulunan Güney Asya ile birleştirerek bölgesel entegrasyonu geliştirmek açısından hayati öneme sahiptir (Ali vd., 2021).

TAPI projesi, Türkmenistan'ın Güney Yolöten gaz sahalarından başlayıp Afganistan'ın Herat, Nimruz ve Kandahar vilayetlerinden geçerek Pakistan'ın Quetta şehrine ulaşmayı ve oradan Hindistan'a kadar uzanmayı hedeflemektedir (Ali vd., 2021). Boru hattı güzergahı her ülkede önemli mesafeleri kat etmektedir: Türkmenistan'da 145 km, Afganistan'da 735 km, Pakistan'da 800 km ve Hindistan'a giriş noktası bulunmaktadır (Khan vd., 2019).

Afganistan, TAPI projesinde transit ülke olarak kritik bir rol oynamakta ve Türkmenistan'dan Pakistan ve Hindistan'a doğalgaz taşınmasına olanak sağlamaktadır. Güvenlik endişeleri gibi zorluklara rağmen, Afganistan'ın bu projeye katılımı, bölgesel enerji işbirliği ve ekonomik kalkınma konusundaki kararlılığını göstermektedir.

Ayrıca, TAPI projesi, Hindistan ve Pakistan arasındaki çok taraflı ekonomik etkileşimlerin bir örneği olarak, bölgesel enerji çerçevesinde işbirliğini ortaya koymaktadır. Bu girişim, Güney Asya'da enerji güvenliğini artırma ve ekonomik işbirliğini teşvik etme çabalarıyla uyumludur (Jong ve Haesebrouck, 2023). TAPI projesinde transit ülke olarak Afganistan'ın stratejik konumu, onun bölgesel enerji dinamiklerinde kilit bir oyuncu olma potansiyelini ve bölgedeki enerji altyapısının gelişimine katkıda bulunma kapasitesini vurgulamaktadır.

Tablo 7: TAPI Projesinin Ekonomik Etkileri

Ekonomik Etkileri (ABD Doları)		
Ülke	GSYH (Kişi Başına)	Etkileri
Afganistan	1900 ABD Doları	Pozitif
Pakistan	4500 ABD Doları	Pozitif
Hindistan	7200 ABD Doları	Pozitif

Kaynak: Union of Chambers and Commodity Exchanges of Türkiye (Erişim Tarihi: 06.08.2024)

Sonuç olarak, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan doğalgaz boru hattı projesi, bölgesel enerji işbirliği ve ekonomik kalkınmayı dönüştürme potansiyeline sahip önemli bir girişim olarak öne çıkmaktadır. Türkmenistan'dan Güney Asya'ya doğalgaz taşımayı amaçlayan bu proje, enerji zengini Orta Asya'yı enerji açığı bulunan Güney Asya ile birleştirmede önemli bir rol oynamaktadır. Afganistan'ın transit ülke olarak oynadığı önemli rol, güvenlik endişelerine rağmen bölgesel enerji işbirliğine olan bağlılığını göstermektedir. TAPI boru hattının başarılı bir şekilde uygulanması, sadece Pakistan ve Hindistan'daki enerji açıklarını gidermekle kalmayıp, özellikle Afganistan'da barış ve istikrara da katkıda bulunma potansiyeline sahiptir.

2.4. İnovasyon ve Teknoloji Politikaları

Farklı bölgeler arasında işbirliğini, bilgi paylaşımını ve ekonomik kalkınmayı teşvik ederken, yenilik ve teknoloji kritik roller oynamaktadır. Sosyal sermaye, bu sistemler içindeki boşlukları azaltarak bağlayıcı ve köprüleyici unsurları dengeleyerek bölgesel yenilik sistemlerinde bir katalizör olarak işlev görebilir.

Yenilik araçlarının, bölgesel-sektörel yenilik sistemlerini desteklemede önemli bir rolü vardır (Vidmar, 2019). Bu araçlar, iş dünyası, araştırma kurumları, hükümet ajansları ve yatırımcılar gibi yenilik ekosistemindeki çeşitli aktörleri birbirine bağlayarak işbirliği ve bilgi alışverişini teşvik eden kolaylaştırıcılar olarak görev yapar.

Dış bilgi kaynakları, yeni ürün geliştirme süreçlerinde bilgi boşluklarını kapatmada önemlidir (Bashir, 2023). Araştırma kurumları, endüstri uzmanları ve teknoloji sağlayıcıları gibi dış ortaklarla yapılan işbirliği, yenilik sürecine taze bakış açıları, uzmanlık ve farkındalık kazandırabilir. Dış bilgi kaynaklarına erişim, organizasyonların en son teknoloji gelişmelerinden, pazar trendlerinden ve en iyi uygulamalardan yararlanarak ürünlerinin kalitesini ve rekabetçiliğini artırmasını sağlar.

Yenilik ve teknolojinin bölgesel boşlukları kapatma rolünü incelediğimizde, Çin, İran ve Pakistan gibi bölgedeki çeşitli ülkelerin ekonomik kalkınma ve büyüme için teknolojiyi kullanma stratejileri uyguladıkları açıktır.

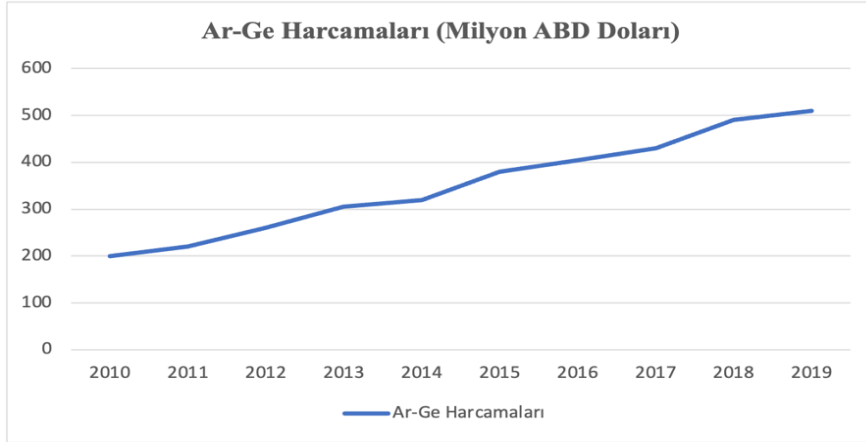
2.4.1. Çin

Çin’de, “Made in China 2025” ve Ulusal Anahtar Ar-Ge Programı gibi yenilik ve teknoloji projeleri, ülke genelinde yenilik ve teknolojiyi geliştirmede önemli bir rol oynamaktadır.

2015 yılında başlatılan “Made in China 2025” projesi, Çin’in üretim sektörünü düşük maliyetli üretimden, yenilikçi ve yüksek kaliteli üretim merkezi olmaya geçiş yapmayı amaçlayan stratejik bir girişimdir. Başkan Xi Jinping yönetiminde tanıtılan bu plan, insan yeteneğini geliştirme ve teknolojik ilerlemelere yatırım yapma vurgusuyla, yenilik odaklı, yüksek kaliteli üretimi ön plana çıkarır (Han ve Appelbaum, 2018).

Bu girişimin temel amacı, yerel üretim sektörünün yenilik yeteneklerini artırmak, sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak ve Çin’in üretim sektörünü küresel ölçekte rekabetçi bir düzeye çıkarmaktır (Fu vd., 2020).

Şekil 11: Çin’in Ar-Ge Harcamaları (2010-2019)

Kaynak: (Devasthali, 2020).

Çin’deki Ulusal Anahtar Ar-Ge Programı, ülkenin yenilik kapasitesini artırmayı ve yabancı teknolojiye bağımlılığı azaltmayı hedefleyen önemli bir girişimdir (Devasthali, 2020).

Temel araştırmalara yatırım yaparak ve akademi, sanayi ve hükümet arasındaki işbirliklerini teşvik ederek, Çin, yenilik ve teknoloji gelişiminde küresel bir lider olarak yerini sağlamlaştırmayı amaçlamaktadır (Zhou ve Leydesdorff, 2006).

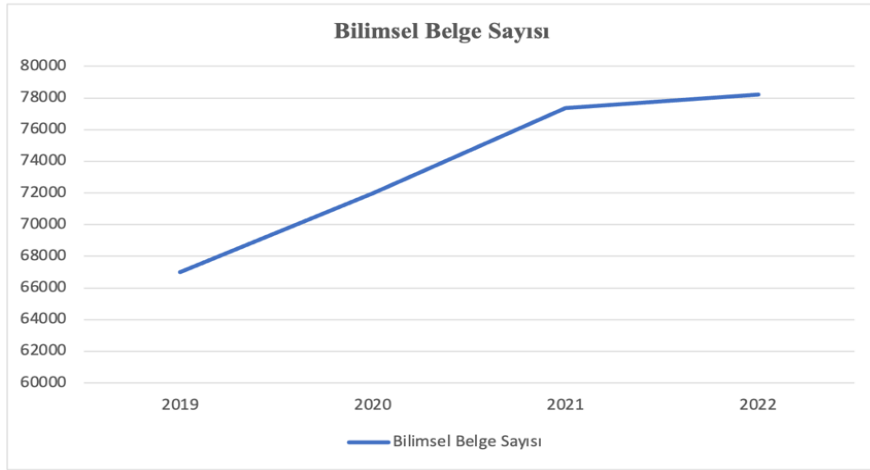
Sonuç olarak, Çin’in “Made in China 2025” projesi ve Ulusal Anahtar Ar-Ge Programı, ülkenin üretim endüstrisini yenilik ve yüksek kaliteli üretim alanında

küresel bir lider haline getirmeyi amaçlayan iddialı girişimlerdir. Çin, araştırma ve geliştirmeye yatırım yaparak ve akademi, sanayi ve hükümet arasındaki işbirliğini teşvik ederek, yabancı teknolojiye bağımlılığı azaltmayı ve sürdürülebilir kalkınmayı başarmayı hedeflemektedir. Bu çabalar, Çin'in uluslararası arenada rekabet gücünü artırma kararlılığını vurgular ve stratejik girişimleriyle Çin, küresel çapta üretim ve teknolojinin geleceğini şekillendirmeye hazırdır.

2.4.2. İran

İran, yüksek teknoloji endüstrilerinde araştırma, geliştirme ve girişimciliği teşvik etmek amacıyla Tahran'da Pardis Teknoloji Parkı gibi teknoloji parkları kurmuştur. Bu teknoloji parkları, inovasyonun önemli merkezleri olarak hizmet vermekte olup, teknolojinin ticarileştirilmesini desteklemekte ve bölgedeki ekonomik ilerlemeyi sağlamaktadır.

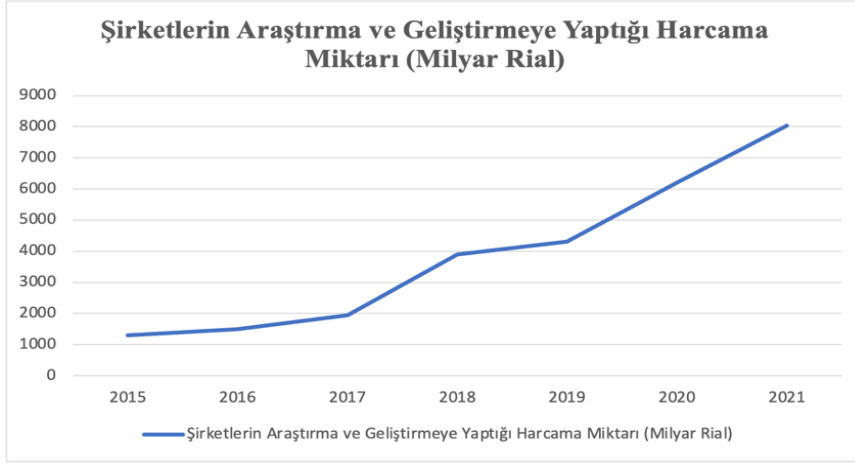
Şekil 12: Pardis Teknoloji Parkı'nın Yayımladığı Bilimsel Makale Sayısı (2019-2022)

Kaynak: Pardis Technology Park, 2023.

Bu parklar, araştırma, geliştirme ve girişimciliği teşvik etmekte ve inovasyon ile işbirliği için merkezler olarak hizmet vermektedir. Teknoloji tabanlı girişimler ve şirketler için uygun bir ortam sağlayarak, bu parklar araştırmaların ticarileştirilmesine olanak tanır ve bölgedeki ekonomik ilerlemeyi destekler. Pardis Teknoloji Parkı gibi girişimler sayesinde, İran inovasyonu kullanarak ekonomik büyümeyi teşvik etmekte ve küresel teknoloji sahnesindeki konumunu güçlendirmektedir.

Şekil 13: Şirketlerin Araştırma ve Geliştirmeye Harcadığı Tutar (2015-2021)

Kaynak: Pardis Technology Park, 2023.

2.4.3. Pakistan

Pakistan, bilişim teknolojisi, biyoteknoloji ve yenilenebilir enerji gibi sektörlerde girişimcilere ve start-up'lara temel destek sağlamak amacıyla Ulusal Kuluçka Merkezleri (NICs) programını başlatmıştır. Mentorluk, ağ oluşturma ve finansman fırsatları sunarak NICs programı, yeni işletmelerin gelişmesine katkı sağlamak ve ülkede inovasyon kültürünü teşvik etmektedir.

Bu merkezler, yenilikçi iş girişimlerini destekleyen ve besleyen merkezler olarak hizmet vermekte ve start-up'ların büyümesi ve başarıya ulaşması için uygun bir ortam sunmaktadır. Kaynaklar, mentorluk ve ağ oluşturma fırsatları sağlayarak NICs, inovasyon ekonomisine büyük katkı sağlamak ve ulusal inovasyon sisteminin temel bileşenlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Guan ve Jin, 2023).

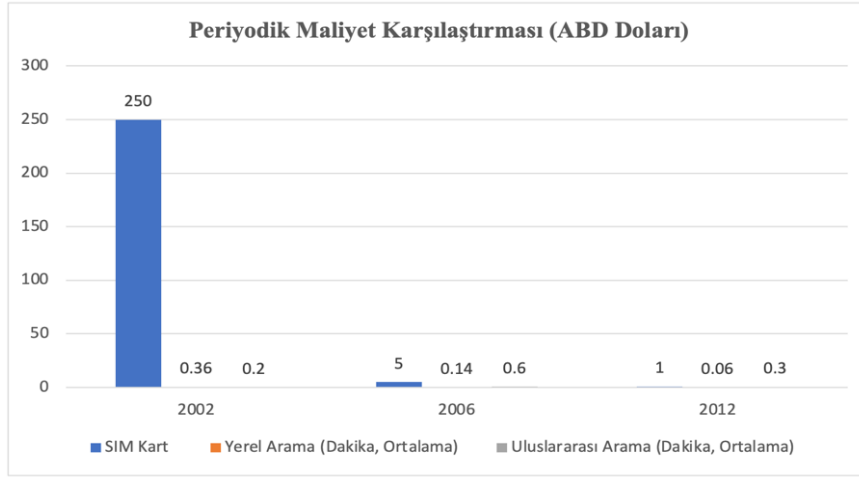
Çeşitli teknoloji merkezlerinin kurulması, iş yaratımı ve sosyoekonomik güçlendirme için önemli görülmekte ve bu tür girişimlerin ekonomiye daha geniş etkilerini vurgulamaktadır (Esponilla, 2019).

Özetle, Pakistan'ın Ulusal Kuluçka Merkezleri) programı, özellikle bilişim teknolojisi, biyoteknoloji ve yenilenebilir enerji gibi sektörlerde girişimciliği ve inovasyonu teşvik etmede köşe taşıdır. Mentorluk, ağ oluşturma ve finansman fırsatları gibi temel destekler sağlayarak NICs, start-up'ları destekleme ve ülkede inovasyon kültürünü geliştirmede hayati bir rol oynamaktadır.

2.4.4. Afganistan

Benzer şekilde, Afganistan son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojisi (BİT) altyapısı ve hizmetlerinin gelişiminde önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Afganistan'daki BİT alanındaki en dikkat çekici gelişmelerden biri, ülke genelinde mobil telefon ağlarının genişlemesi olmuştur. Mobil telekomünikasyon hizmetlerinin tanıtılması, özellikle uzak ve kırsal bölgelerde Afgan halkı arasında bağlantı ve iletişimi geliştirmede kritik bir rol oynamıştır.

Şekil 14: Afganistan'da SIM Kart, Yerel Aramalar ve Uluslararası Aramaların Periyodik Maliyet Karşılaştırması

Kaynak: Hamdard, 2012.

Mobil telefon ağlarının genişlemesine ek olarak, Afganistan internet bağlantısının iyileştirilmesinde de önemli adımlar atmıştır. İnternet hizmetlerinin erişilebilirliği artmış olup, giderek daha fazla Afgan hanesi ve işletmesi internete erişim sağlamaktadır. Fiber optik kabloların döşenmesi ve internet servis sağlayıcılarının kurulması gibi internet altyapısının geliştirilmesi, bağlantıyı artırmada ve nüfusun dijital erişimini sağlamada büyük rol oynamıştır (Afganistan Bilgi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019).

Afganistan Telekomünikasyon Düzenleme Kurumu (ATRA), dijital okuryazarlık programlarını, eğitim atölyelerini ve kapasite geliştirme girişimlerini teşvik ederek Afganların dijital dünyada yol alabilmeleri için gerekli becerilerle donatılmalarına yardımcı olmaktadır. Bu çabalar, dijital uçurumu kapatmayı, bireyleri dijital becerilerle güçlendirmeyi ve onların dijital ekonomiye katılımlarını artırmayı amaçlamaktadır.

Tablo 8: Mobil Geniş Bant Artışının Afganistan'ın GSYH'sine Etkisi (2017-2026)

Mobil Geniş Bant Artışının Afganistan'ın GSYH'sine Etkisi			
Yıl	GSYİH (Milyon Dolar)		
	Geniş Bant Etkisi Olmadan	Geniş Bant Etkisi ile	Fark
2017	17,746	17,802	56
2018	18,428	18,532	104
2019	19,168	19,389	221
2020	19,933	20,179	246
2021	20,725	20,995	270
2022	21,528	21,841	313
2023	22,362	22,721	359
2024	23,228	23,618	390
2025	24,128	24,567	439
2026	25,063	25,546	483

Not: 2017 ile 2021 arasındaki yıllık ortalama büyüme oranı, 2022-2026 GSYİH büyümesini tahmin etmek için kullanılmıştır.

Kaynak: (Bank, 2018)

Özetle, Afganistan son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojisi altyapısı ve hizmetlerinin gelişiminde önemli ilerlemeler kaydederek, ülke genelinde bağlantı ve dijital erişimde dönüştürücü bir değişim gerçekleştirmiştir. Mobil telefon ağlarının ve internet bağlantısının genişletilmesi, özellikle uzak ve kırsal bölgelerde iletişimi ve bağlantıyı büyük ölçüde iyileştirmiştir. ATRA gibi kuruluşlar, dijital okuryazarlık programlarını ve kapasite geliştirme girişimlerini teşvik ederek bireyleri dijital dünyada yol alabilmeleri için gerekli becerilerle donatmakta ve dijital ekonomiye katılımlarını güçlendirmektedir.

5. Sonuç ve Öneri

Bu kapsamlı nitel analizde, Afganistan ve komşu ülkelerinin sosyo-ekonomik dinamikleri ve politika çerçevelerini inceledik, bölgesel farklılıkları ve bunları ele almak için atılan stratejik girişimleri vurguladık. Orta ve Güney Asya'nın kavşağında yer alan Afganistan, benzersiz zorluklar ve fırsatlarla karşı karşıyadır. Benzer ülkelerden ders çıkararak, aşağıdaki sonuç, elde edilen deneyimleri sentezlemekte ve Afganistan'ın gelecekteki gelişimi için benzer projelerin uygulanmasına yönelik bir yol haritası önermektedir. Çin, İran, Pakistan ve Afganistan'ın altyapı, beşeri sermaye, bölgesel entegrasyon ve yenilik politikaları karşılaştırıldığında, belirgin farklar ve ortaklıklar ortaya çıkmaktadır.

Çin'in altyapı geliştirme stratejisi, bağlantıyı artırmak ve ekonomik büyümeyi desteklemek amacıyla yapılan büyük yatırımlarla karakterize edilir. Bunun birincil örneği, ülke çapında yüksek hızlı geniş bant ağı kurmayı hedefleyen Geniş Bant Çin politikasıdır. Bu politika, internet altyapısını önemli ölçüde geliştirerek ekonomik

kalkınmayı destekleyen e-ticaret, e-devlet ve çevrimiçi eğitim gibi hizmetlere erişimi artırmıştır.

Beşeri sermaye gelişimi açısından, Çin eğitim ve mesleki eğitime önemli yatırımlar yapmıştır. Hükümet, Çin'in üniversitelerini küresel arenada öne çıkaran Çift Birinci Sınıf Üniversite Planı ve Ulusal Lisansüstü Bursu gibi girişimleri hayata geçirmiştir. Bu yatırımlar, Çin'in üretim merkezli bir ekonomiden inovasyona ve yüksek teknolojiye dayalı bir ekonomiye dönüşümünü sağlamıştır.

Çin ayrıca, Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık ve Çin-Japonya-Kore Serbest Ticaret Anlaşması aracılığıyla bölgesel entegrasyon konusunda liderdir. Bu anlaşmalar, Çin'in Asya genelinde ekonomik iş birliğini derinleştirme taahhüdünü göstererek ekonomik büyümeyi desteklemiştir.

İnovasyon açısından Çin, "Made in China 2025" ve Ulusal Anahtar Ar-Ge Programı gibi girişimlere büyük yatırımlar yaparak ülkeyi küresel bir teknoloji lideri haline getirmiştir. Bu programlar, yapay zeka ve diğer ileri teknoloji sektörlerinde büyük gelişmelere yol açarak Çin'in küresel teknoloji pazarında önemli bir oyuncu haline gelmesini sağlamıştır.

İran'ın altyapı geliştirme stratejisi, ülke genelinde karayolu ve ulaşım projelerine odaklanmaktadır. Beşeri sermaye gelişimi alanında ise, İran özellikle bilim ve teknoloji alanlarında yükseköğretime yatırım yapmıştır. Tahran Üniversitesi ve Sharif Teknoloji Üniversitesi gibi kurumlar, ülkenin teknoloji sektöründe ilerleme kaydetmesine ve ekonomik büyümesine katkıda bulunan yüksek vasıflı bir iş gücü oluşturmuştur.

Bölgesel olarak, İran'ın Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve Gaz İhraç Eden Ülkeler Forumu'na katılımı, özellikle enerji iş birliği konusunda bölgesel entegrasyona verdiği önemi göstermektedir. Bu çabalar, İran'ın enerji ihracatını genişletmesine ve küresel enerji pazarında önemli bir yer edinmesine yardımcı olmuştur.

İnovasyon ve teknolojik gelişme açısından, İran Pardis Teknoloji Parkı gibi girişimlerle yüksek teknoloji sektörlerinde girişimciliği desteklemekte ve yeni başlayan şirketlere yardımcı olmaktadır. Bu strateji, İran'ın ekonomisini çeşitlendirmesine ve teknoloji sektörünü güçlendirmesine katkıda bulunmuştur.

Pakistan'ın altyapı geliştirme projeleri büyük ölçüde Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru tarafından yönlendirilmektedir. Bu devasa proje, Pakistan'ın Gwadar Limanı ile Çin arasındaki bağlantıyı geliştirerek ticareti artırmayı ve ekonomik kalkınmayı desteklemeyi amaçlamaktadır. CPEC'in finansal dağılımı, enerji sektörüne yapılan büyük yatırımları da vurgulamakta olup, bu da iş yaratımını teşvik etmiş ve bölgesel ticareti iyileştirmiştir.

Beşeri sermaye gelişimi açısından Pakistan, Benazir Gelir Desteği Programı kapsamında düşük gelirli aileler için eğitim ve mesleki eğitim fırsatlarını iyileştirmeyi amaçlayan politikalar uygulamıştır. Ancak, bu politikaların sonuçları

karışık olmuş, eğitim erişiminde bazı başarılar elde edilse de, eğitim kalitesini sürdürmede zorluklar devam etmiştir.

Pakistan, Güney Asya Bölgesel İşbirliği Örgütü ve Güney Asya Serbest Ticaret Bölgesi gibi girişimlere katılarak bölgesel entegrasyonu teşvik etmeye çalışmıştır. Bu girişimler bölgesel ticareti artırmayı amaçlamaktadır, ancak Hindistan ile olan siyasi gerilimler bu çabaların başarısını sınırlamıştır. Pakistan ayrıca inovasyonu teşvik etme konusunda da ilerleme kaydetmiştir. Ulusal Kuluçka Merkezleri'nin kurulmasıyla, teknoloji alanındaki yeni girişimler desteklenmiş ve bu çabalar bilgi teknolojisi ve biyoteknoloji sektörlerinde artan sayıda yenilikçi iş girişimine yol açmıştır. Bu da Pakistan'ın ekonomik çeşitliliğine katkı sağlamıştır.

Afganistan'ın altyapı gelişimi, ekonomik toparlanması açısından kritik olmuştur, ancak güvenlik zorlukları nedeniyle kısıtlanmıştır. Kabil-Kandahar Otoyolu ve Selma Barajı gibi projeler, bölgesel bağlantıyı iyileştirmeyi ve yerel ekonomileri canlandırmayı hedeflemiştir. Ancak devam eden çatışmalar bu projelerin etkinliğini ciddi şekilde sınırlamıştır.

Beşeri sermaye gelişimi açısından, Afganistan'ın Ulusal Dayanışma Programı yerel toplulukları yönetim ve beceri geliştirme yoluyla güçlendirmeye odaklanmıştır. Program, yerel katılımı teşvik etmede bazı başarılar elde etmiş olsa da, Afganistan güvenlik endişeleri ve kaynak sıkıntısı nedeniyle beşeri sermaye girişimlerini genişletmekte ciddi zorluklarla karşı karşıyadır.

Bölgesel olarak, Afganistan'ın Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan doğalgaz boru hattındaki rolü, bölgesel entegrasyon yolunda önemli bir adımdır. Başarılı olması halinde, proje Afganistan'ın dış yardıma olan bağımlılığını azaltabilir, transit gelirlerini artırabilir ve bölgesel işbirliğini güçlendirebilir. Ancak güvenlik riskleri, TAPI boru hattının uzun vadeli başarısı için büyük bir tehdit oluşturmaktadır. İnovasyon açısından, Afganistan'ın ilerlemesi büyük ölçüde güvenlik durumundan dolayı yavaş olmuştur. Mobil ağların ve internet hizmetlerinin genişletilmesine yönelik çabalar, dijital erişimi ve bağlantıyı iyileştirmiştir, ancak ülke hala özellikle kırsal alanlarda büyük bir dijital uçurumla karşı karşıyadır.

Afganistan'ın komşularında görülen başarıları tekrarlaması için önemli uyarlamalar gerekecektir. Siyasi ve güvenlik endişeleri, Çin, İran ve Pakistan'daki durumlardan farklı zorluklar ortaya çıkarmaktadır. Afganistan'ın coğrafi konumu ve stratejik lokasyonu, CPEC gibi altyapı projeleri için fırsatlar sunmaktadır, ancak bu fırsatlar yalnızca güvenlik durumu istikrara kavuşursa gerçekleştirilebilir. Benzer şekilde, TAPI gibi bölgesel işbirliği girişimleri, Afganistan'ın enerji sektörüne ve ekonomisine büyük fayda sağlayabilir, ancak siyasi istikrar ve güvenlik bu projelerin başarısı için kritik olacaktır. Çin ve İran'ın politikalarından ilham alınarak geliştirilecek beşeri sermaye ve yenilikçilik de Afganistan'ın toparlanmasında

önemli bir rol oynayabilir. Ancak bu çabaların genişletilmesi, uluslararası destek, daha fazla yönetim reformu ve iyileştirilmiş bir güvenlik ortamı gerektirecektir.

Sonuç olarak, Afganistan komşularının başarılı politikalarından önemli ölçüde faydalanabilir, ancak ülkenin kendine özgü zorlukları –çatışmalar ve sınırlı kaynaklar– bu politikaların etkili olabilmesi için ele alınmalıdır. Çin, İran ve Pakistan’dan alınan dersler, Afganistan için değerli bir rehber olabilir, ancak Afganistan’ın kendine özgü tarihsel, coğrafi ve siyasi bağlamını hesaba katan gerekli uyarlamalar yapılmalıdır.

Kaynaklar

Abbas, N., & Fani, M. I. (2021). China Pakistan Economic Corridor (CPEC) opportunities and threats at domestic and regional circles. *Pakistan Journal of International Affairs*, 4(4).

Abbas, S., & Waheed, A. (2019). Pakistan’s global trade potential: A gravity model approach. *Global Business Review*, 20(6), 1361-1371.

Afganistan Bilgi ve Teknoloji Bakanlığı Resmî Web Sitesi. (2019). <https://mcit.gov.af/en>

Akram, H. W. (2020). Trade within South Asia: unrealistic expectations. *South Asia Research*, 40(3), 381-396.

Ali, Y., Ahmad, M., Sabir, M., & Shah, S. A. (2021). Regional development through energy infrastructure: a comparison and optimization of Iran-Pakistan-India (IPI) & Turkmenistan-Afghanistan-Pakistan-India (TAPI) gas pipelines. *Operational Research in Engineering Sciences: Theory and Applications*, 4(3), 82-106.

Al-Jawaldeh, A., Taktouk, M., Chatila, A., Naalbandian, S., Abdollahi, Z., Ajlan, B., Al Hamad, N., Alkhalaf, M. M., Almamary, S., & Alobaid, R. (2021). A systematic review of trans fat reduction initiatives in the Eastern Mediterranean Region. *Frontiers in Nutrition*, 8, 771492.

Azizi, F. (1997). The reform of medical education in Iran. *Medical education*, 31(3), 159- 162.

Bank, T. W. (2018). International Development Association Project Appraisal Document on A Proposed Grant in The Amount of Sdr 35.1 Million (US\$51 Million Equivalent) To The Islamic Republic Of Afghanistan For A Digital Central Asia South Asia (Casa) Project. The World Bank, 21. Report No: PAD2021. https://documents1.worldbank.org/curated/en/760111522698319785/pdf/Afg_hanista-Digital-CASA-Project-PAD2021-03092018.pdf

Bashir, N. (2023). Exploring the role of potential knowledge sources for the fuzzy-front end of the new product development (NPD)–bridging the knowledge gaps. *Business Process Management Journal*, 29(4), 1092-1115.

Basir, S. M., Sobatian, M. N. S. M., & Elmira. (2016). Analysis of Drug Trafficking and Corruption Nexus in Economic Cooperation Organization (ECO) Region. *Asian Social Science*, 12(4), 1-53.

Benazir Nashonuma Program. (2024). Annual Report 2022 – 2023. Benazir Income Support Program. <https://bisp.gov.pk//SiteImage/Misc/files/FINAL%20Nashonuma%202022-23.pdf>

Benazir Taalimi Wazifa. (2024).– Annual Report 2022 – 2023. Benazir Income Support Program. <https://bisp.gov.pk//SiteImage/Misc/files/FINAL%20CCT-EDU%202022-23.pdf>

Bong, A., & Premaratne, G. (2018). Regional integration and economic growth in Southeast Asia. *Global Business Review*, 19(6), 1403-1415.

Celbis, M. G., & de Crombrugghe, D. (2018). Internet infrastructure and regional convergence: Evidence from Turkey. *Papers in Regional Science*, 3(2), 116-161.

Charles, D., Kitagawa, F., & Uyarra, E. (2014). Universities in crisis?—new challenges and strategies in two English city-regions. *Cambridge journal of regions, economy and society*, 7(2), 327-348.

China Academy of Information & Communications Technology. (2015). Broadband China Strategy and its Implementation. <https://www.unescap.org/sites/default/files/Broadband%20China%20Strategy.pdf>

Devasthali, S. (2020). A strategic management perspective of science and technology ventures by China. *IJST*, 13, 373.

Esponilla, F., Alinsunod, J., Ignacio, H., de Guzman, H., de Guzman, E., Dela Cruz, K., & Valenzuela, I. (2019). Issues and challenges of technology business incubators in the Philippines. *International Journal of Emerging Trends in Engineering Research*, 7(9), 2347-3983.

Fadaee, S., & Schindler, S. (2017). Women hawkers in Tehran’s metro: Everyday politics and the production of public space. *International Development Planning Review*, 39(1), 57-75.

Farzin, F. (2017). Localising the impact of techno-entrepreneurship in Eastern Iran: Birjand’s Science and Technology Park as a local innovation community. *Local Economy*, 32(7), 692-710.

Fu, Y., Supriyadi, A., Wang, T., Wang, L., & Cirella, G. T. (2020). Effects of regional innovation capability on the green technology efficiency of China’s manufacturing industry: Evidence from listed companies. *Energies*, 13(20), 5467.

Geng, Y., Zhu, H., Zhao, N., & Zhai, Q. (2020). A new framework to evaluate sustainable higher education: an analysis of China. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 2020(1), 6769202.

Ghanbaripour, A. N., Sher, W., & Yousefi, A. (2020). Critical success factors for subway construction projects—main contractors’ perspectives. *International Journal of Construction Management*, 20(3), 177-195.

Ghosh, P., Goel, G., & Bhongade, A. (2022). Skilling the Indian youth: a State-level analysis. *Benchmarking: An International Journal*, 29(10), 3379- 3395.

Goldstein, H., & Renault, C. (2004). Contributions of universities to regional economic development: A quasi-experimental approach. *Regional studies*, 38(7), 733-746.

Guan, C., & Jin, S. (2023). Does the type of funding affect innovation? Evidence from incubators in China. *Sustainability*, 15(3), 2548.

Habitat, U. (2017). Analytic Closure Report: National Solidarity Programme (NSP). In: Kabul, Afghanistan, UN Habitat.

Hamdard, J. (2012). The state of telecommunications and internet in Afghanistan six years later 2006-2012. USAID Assessment Report.

Han, X., & Appelbaum, R. P. (2018). China’s science, technology, engineering, and mathematics (STEM) research environment: A snapshot. *PloS one*, 13(4), e0195347.

Haozheng, J. (2023). Paradigm shift of regional economic cooperation mechanism in East Asia: the case of RECP and CJKFTA. *Research in Economics and Management*, 11.

Hirschhausen, C. v., Meinhart, B., & Pavel, F. (2005). Transporting Russian gas to Western Europe—a simulation analysis. *The Energy Journal*, 26(2), 49-68.

<http://metro.tehran.ir/>

<https://data.worldbank.org/indicator>

<https://en.sharif.ir>

<https://unctad.org/statistics>

Hussain, H., Bogheiry, A., & Alam, T. (2023). China Pakistan Economic Corridor (CPEC): Opportunities and challenges for Implementation. *Pakistan Journal of International Affairs*, 6(4).

Jong, M., & Haesebrouck, T. (2023). Under pressure: A qualitative comparative analysis on the factors contributing to the success and failure of cross-border gas pipeline construction in Europe and Turkey. *Energy Strategy Reviews*, 45, 101033.

Khan, H. U., Ali, S., & Shah, S. S. A. (2022). The Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP): an analysis of its potential benefits for China. *Liberal Arts and Social Sciences International Journal (LASSIJ)*, 6(2), 175-189.

Khan, N., Dilshad, S., Khalid, R., Kalair, A. R., & Abas, N. (2019). Review of energy storage and transportation of energy. *Energy Storage*, 1(3), e49.

Kusumah, H., Asri, M., Setiawan, K., & Setiyono, B. (2021). Time-varying integration of stock markets from global and regional perspective in Asia-Pacific. *Jurnal Keuangan Dan Perbankan*, 25(3), 466-491.

Lv, K., Li, J., & Zhao, Y. (2023). Can Internet Construction Promote Urban Green Development? A Quasi-Natural Experiment from the "Broadband China". *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 20(6), 4709.

Massol, O., & Tchong-Ming, S. (2010). Cooperation among liquefied natural gas suppliers: Is rationalization the sole objective? *Energy Economics*, 32(4), 933- 947.

Mathew, P. V., & Donald, W. E. (2022). Additional skills acquisition programme (ASAP) project: the case of an employability enhancement initiative in India. *Journal of International Education in Business*, 15(2), 393-405.

Mavraki, C., Arabatzis, G., Kantartzis, A., & Malesios, C. (2020). Fostering regional development in eastern Macedonia and Thrace, Greece, through road transport projects. *Economic Analysis and Policy*, 65, 56- 67.

Pan, J., Zhong, Y., Young, S., & Niezink, N. M. (2021). Collaboration on evidence synthesis in Africa: a network study of growing research capacity. *Health Research Policy and Systems*, 19, 1-18.

Pardis Technology Park. (2023). *Science and Technology in Iran: A Brief Review*. 1-31.

Rifaat, H., & Maini, T. S. (2016). China-Pakistan economic corridor: strategic rationales, external perspectives, and challenges to effective implementation. *Stimson Center*, 1-31.

Rohra, D. K., Abuomar, O. A., Cahusac, P. M., Dangol, A., & Ranasinghe, P. (2020). Comparative analysis of prescription drug prices in South Asian Association for Regional Cooperation Countries. *Value in Health Regional Issues*, 21, 113-119.

Rugman, A. M., & Verbeke, A. (2004). A perspective on regional and global strategies of multinational enterprises. *Journal of International Business Studies*, 35, 3-18.

Sethi, N., Das, A., Sahoo, M., Mohanty, S., & Bhujabal, P. (2020). Foreign direct investment, financial development and economic prosperity in major south Asian economies. *South Asian Journal of Business Studies*, 11(1), 82-103.

Tian, K., Zhang, Y., Li, Y., Ming, X., Jiang, S., Duan, H., Yang, C., & Wang, S. (2022). Regional trade agreement burdens global carbon emissions mitigation. *Nature communications*, 13(1), 408.

Times Higher Education. (2024). *World University Ranking 2016 and 2024*. Erişim Adresi: <https://www.timeshighereducation.com>

Union of Chambers and Commodity Exchanges of Turkey. (2018). TAPI Pipeline Project.

<https://tobb.org.tr/UlkeRehberi/Documents/Ulkeler/turkmenistan/TAPI.pdf>

USAID. (2004). Roads Improve Journey from Kabul to Kandahar. Erişim Adresi: <https://2012-2017.usaid.gov/results-data/success-stories/roads-improve-journey-kabul-kandahar-0#:~:text=With%20the%20opening%20of%20this,bombed%2C%20and%20pockmarked%20by%20neglect.>

Vidmar, M. (2019). The ten million euro question: how do innovation intermediaries support smart specialization? *Croatian Economic Survey*, 21(2), 37-84.

WAPCOS. (2016). *Afghan-India Friendship Dam (Salma Dam)*. Department of Water Resources, River Development and Ganga Rejuvenation. Erişim Adresi: <https://www.wapcos.co.in/upload/AfghanIndiaFriendshipDamBook.pdf>

Wong, K., Yeo, T.-D., Yoon, Y.-M., & Yun, S. (2004). Northeast Asia economic integration: An analysis of the trade relations among China, Japan, and South Korea.

Yazdanifard, Y., Talebian, M., & Joshaghani, H. (2021). Metro station inauguration, housing prices, and transportation accessibility. *Journal of Transport and Land Use*, 14(1), 537-561.

Yuan, T. (2022). Higher education beyond SDG 4: China's scholarship provision in the Global South. *International Journal of Chinese Education*, 11(3).

Zarafshan, H., Mohammadi, M. R., Motevalian, S. A., Abolhassani, F., Khaleghi, A., & Sharifi, V. (2017). Autism research in Iran: a scientometric study. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 11(2).

Zhang, G., & Wei, F. (2023). A comparative study of the conference papers of mainland China's double first-class universities. *Learned Publishing*, 36(3), 404-416.

Zhou, P., & Leydesdorff, L. (2006). The emergence of China as a leading nation in science. *Research Policy*, 35(1), 83-104.

Zhupankhan, A., Tussupova, K., & Berndtsson, R. (2017). Could changing power relationships lead to better water sharing in Central Asia? *Water*, 9(2), 139.

Zou, W., & Pan, M. (2023). Does the construction of network infrastructure reduce environmental pollution?—Evidence from a quasi-natural experiment in “Broadband China”. *Environmental Science and Pollution Research*, 30(1), 242-258.